

Laisvamanybė ir švietimas: Marijampolės realinės gimnazijos atvejis (1919–1925 m.)

Ugnė Marija ANDRIJAUSKAITĖ
Vilniaus universitetas

Pagrindinės sąvokos: *laisvamanybė, švietimas, Marijampolė, sekuliarumas, Katalikų bažnyčia, religija.*

Ivadas

1918-aisiais Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, buvo išsikeltas tikslas ne tik ją palaikyti, bet ir sukurti tvirtą bei teisingą teisinę bazę. Vykstant Lietuvos valstybės kūrimo darbams, visos kultūrinės grupės stengėsi užtikrinti savo teisių įgyvendinimą. Steigiamajame Seime dominavo Lietuvos krikščionių demokratų partijos atstovai, todėl 1920–1922 m. priimtuose įstatymuose bei 1922 m. Konstitucijoje atsispindėjo krikščionims demokratams palankūs nuostatai. Nors 1920 m. Laikinojoje Konstitucijoje¹ ir 1922 m. Konstitucijoje² buvo įtvirtinta piliečių lygybė nepriklausomai nuo tikybos ar pasaulėžiūros, kai kurios tikybinės ir kultūrinės grupės jautėsi diskriminuojamos. Konstitucija garantavo laisves tikintiesiems; apie laisvamanius nebuvo nė užsimenama, todėl jie jautėsi palikti už įstatymo ribų. Bažnyčia nebuvo atskirta nuo valstybės, civilinės būklės pokyčių fiksavimas paliktas atlikti Bažnyčiai. Lietuvos Respublikos laisvamaniai neturėjo galimybės registruoti gimimus, mirtis, santuokas ir išsiskyrimus civilinėse įstaigose, todėl dažnai buvo vykdoma praktika vykti registruoti civilinės santuokos į Klaipėdą, kur galiojo tą leidžiantys Vokietijos įstatymai³. Mokykla taip pat nebuvo atskirta nuo Bažnyčios⁴,

¹ V. 15 §. *Visi Lietuvos piliečiai, vis tiek kurios lyties, tautybės, tikybos, yra lygūs prieš įstatymus; luomų ir titulų nėra.* 16 §. *Visiems Lietuvos piliečiams laiduojama asmens, buto ir korespondencijos neliečiamybė bei tikybos, sąžinės, spaudos, žodžio, streikų, susirinkimų ir draugijų laisvė. Mirties bausmė naikinama.* Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija, 1920-06-10 [prieiga internete: <http://www3.lrs.lt/pls/inter_archyvas/dokpaieska_arch.doc?p_id=112299>, žiūrėta 2011-03-06].

² 10 §. *Visi Lietuvos piliečiai, vyrai ir moters, yra lygūs prieš įstatymus. Negali būti teikiama ypatingų privilegijų nei mažinama teisių piliečiui dėl jo kilmės, tikėjimo, tautybės.* 13 §. *Pilietis turi tikėjimo ir sąžinės laisvę. Priklausymas kuriai tikybai arba išpažinimas pasaulėžiūros negali būti pagrindu nusikaltimui pateisinti ar atsisakyti nuo viešųjų pareigų.* Lietuvos Valstybės Konstitucija, 1922-08-01 [prieiga internete: <http://www3.lrs.lt/pls/inter_archyvas/dokpaieska_arch.doc?p_id=112956>, žiūrėta 2011-03-06].

³ Šliūpas 1922; *Laisvoji mintis* 1936, 1.

⁴ Mitrulevičius 2007.

dažnai mokyklose direktoriaudavo kunigai, todėl pažangieji mokytojai būdavo atleidžiami, o moksleiviai, nelankantys bažnyčios, neretai patirdavo patyčias⁵.

Marijampolės realinė gimnazija, kaip alternatyva seno tipo mokykloms, buvo įkurta 1918 m. lapkritį. Mokyklos valdyme dalyvavo visa bendruomenė: mokytojų taryba, mokinių ir mokinių tėvų atstovai. Jos veikla organizuota pagal pažangias idėjas, atsisakyta mokytojų autoritarizmo bei dvasininkijos įtakos ugdyme. Vienas svarbiausių mokyklos veikimo principų – sekuliarumas. Už tai gimnazija kėlė konservatyvios Lietuvos visuomenės, dvasininkijos bei valdžioje dominavusios Lietuvos krikščionių demokratų partijos atstovų nepasitenkinimą.

Šio straipsnio **tikslas** – atskleisti Marijampolės realinės gimnazijos vadovybės ir Seinų vyskupijos konfliktą, kilusį dėl katalikų tikybos mokymo. Tikslas bus pasiektas įvykdžius šiuos uždavinius: išsiaiškinus katalikų tikybos mokslo padėtį realinėje gimnazijoje, atskleidus laisvamanybės plitimo gimnazijoje priežastis, palyginus požiūrį į tikybos dėstymą realinėje gimnazijoje su valstybinėmis mokyklomis, aptarus viešąsias diskusijas dėl privalomo tikybos dėstymo bei išsiaiškinus konflikto su Seinų vyskupija įtaką gimnazijos uždarymui. Šiame straipsnyje pateikti Marijampolės realinės gimnazijos veikimo aspektai atskleidžia įdomų Lietuvos istorijos puslapį ir įrodo Pirmojoje Lietuvos Respublikoje be dominuojančio katalikiško-autoritarinio ugdymo modelio buvus alternatyviam sekuliariam-demokratiškam ugdymui.

Sekuliarios mokyklos idėjos įgyvendinimas: Marijampolės realinė gimnazija

Marijampolės realinė gimnazija vietos komiteto įkurta 1918 m. lapkričio 30 d. Joje veikė 7 paralelinės klasės, mokoma rusų kalba⁶. Steigiamasis komitetas gim-

⁵ *Aušrinė* 1924, 10.

⁶ Pirmuosius bandymus Marijampolėje steigti sekuliarią švietimo įstaigą galima atsekti iki 1905 m., kada dr. Kazio Griniaus ir advokato Liudo Ciplijausko iniciatyva buvo įkurta nelegali „Šviesos“ draugija. Ji laikė pradžios mokyklą ir kursus suaugusiems. Pradžios mokykloje vaikams nedėstyta tikyba, todėl paastrėjo santykiai su kunigų Marijampolėje laikyta „Žiburio“ mokykla. Pradžios mokykla bei suaugusiųjų kursai nesugebėjo išsilaikyti ir neilgai trukus buvo valdžios likviduoti // *K a i r y s* 1964, 157. Būsimos realinės gimnazijos užuomazgų reikėtų ieškoti Voroneže, kur buvo susitelkusi nemaža dalis dėl karo iš Lietuvos pabėgusios moksleivijos. Todėl ten atsikėlė ir lietuvių mokytojų. Veikė dvi gimnazijos (berniukų ir mergaičių), kuriose buvo dėstoma rusų kalba, tačiau mokytojai buvo lietuviai. Būtent tokia ir buvo įsteigtoji gimnazija: nors visi mokytojai buvo lietuviai, dėstomoji kalba – rusų. Paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, į Marijampolę grįžo didelė dalis iš šio regiono kilusiųjų, tarp jų – nemažai mokytojų ir mokinių. Iš Marijampolės buvo kilusi didelė to meto šviesuomenės dalis, todėl nenuostabu, kad čia ir buvo pritaikytos naujoviškos idėjos. Siekdami tiek šviesti vaikus, tiek suteikti galimybę mokytojams užsidirbti pragyvenimui, Jonas Valaitis su žmona Aldona gavo leidimą mokyti vaikus. Aukų būsimai gimnazijai rinkimu turėjo rūpintis tuomet Marijampolės apskrities viršininko pareigas ėjęs advokatas L. Ciplijauskas, provizorius Vladas Bartlingas, J. Valaitis – jie vyko į kaimus pas ūkininkus skolintis pinigų gimnazijos steigimui // *V a l a i t i s* 1974, 153, 177–180.

nazijos tikslu įvardijo realinio apšvietimo (pritaikomųjų gyvenimui dalykų mokslo) platinimą Marijampolės apskrityje ir visoje Lietuvoje. Į gimnaziją nuspręsta priimti visus mokinius, neatsižvelgiant į jų lytį, tautybę ir tikėjimą⁷. Realinis gimnazijos profilis, matyt, pasirinktas neatsitiktinai. Dar 1910 m. lietuvių visuomenės veikėjas, laisvamaniis dr. Jonas Šliūpas pirmame savo leidžiamo laikraščio *Laisvoji mintis* numeryje pažymėjo, jog gamtos mokslai labai svarbūs laisvamanių pozityvistinei materialistinei pasaulėžiūrai pagrįsti; laisvamanybė vystėsi su gamtos mokslų pažanga⁸.

Gimnazijos sumanymą palaikė žymūs vietos advokatai, visuomenės veikėjai Andrius ir Aleksandra Bulotos, dėl kurių prisidėjimo Marijampolės realinė gimnazija vadinta Bulotų gimnazija – bedieviška – norint atgrasinti tėvus ten leisti savo vaikus⁹. Tokia praktika buvo sėkminga. Rašytojas ir politikos veikėjas Kazys Boruta prisiminimuose rašė apie savo pašalinimą iš valstybinės Rygiškių Jono gimnazijos: „Bet greitai pradėjau ir pats kovoti, sueidamas į konfliktą su klierikališka gimnazija ir persikeldamas į naujai atidarytą mokytojų seminariją (1920), nors mokytoju ir neketinau būti. Traukė mane pažangi realinė gimnazija, tiktai į ją, kaip apšauktą bedievišką mokyklą, nesutiko tėvai leisti.“¹⁰

Marijampolės realinės gimnazijos mokiniai žinojo, su kokiais sunkumais teks susidurti baigus „bedievišką“ gimnaziją. Gimnaziją baigusi memuaristė, LSSR kinematografijos ministrė (1948–1953 m.) M. Navikaitė-Meškauskienė prisiminė: „Kartą po pamokų susirinkome nedidelis būrelis mažame gimnazijos bendrabučio antro aukšto kambarėlyje. Tai buvo daugiausia paskutinių klasių mūsų Realinės vyrukai ir seminaristai. Kažkuris padarė trumpą pranešimėlį – ką daryti, baigus vidurinę? Jau pats klausimas jaudino. Susirinkusieji visi priklausė aušrininkų organizacijai, atseit, buvo bedieviai, socialistai, todėl, baigę vidurinį mokslą, viešpataujant krikdemų reakcijai, net nesitikėjo gauti bent kokį darbą.“¹¹

Katalikų tikybos mokymas ir laisvamanybė realinėje gimnazijoje

Nors Lietuvoje Bažnyčia nebuvo atskirta nuo mokyklos, tačiau realinės gimnazijos vadovybė nesirūpino, kad moksleiviai atlikinėtų tikybinę praktiką, nedraudė reikšti mokytojams savo pažiūras. Patys gimnazijos mokytojai neslėpė savo laisvamaniškų pažiūrų, kurios dažnai persiduodavo ir mokiniams, todėl gimnaziją baigdavo mokiniai, pasižymintys laisvamanišku požiūriu¹². Už gimnazijos ribų mokinių auklėjimu rūpinosi tėvai ir globėjai, mokytojai į tai nesikišo¹³. Kitose valstybinėse mokyklose mokiniai privalėjo klausyti direkcijos bei auklėtojų nurodymų.¹⁴

⁷ Marijampolės realinės gimnazijos Steigiamojo Komiteto 1918-11-30 įstatų nuorašas. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 867. L. 89.

⁸ J a k š t a s 1979, 194–195.

⁹ L i ū d ž i u s 1961, 236–237.

¹⁰ B o r u t a 1976, 12.

¹¹ *Atsiminimai apie Vytautą Montvilą* 1966, 234.

¹² L i ū d ž i u s 1961, 240–241.

¹³ *Ibid.*, 237.

¹⁴ P e c k u s 1992, 91.

Todėl visiškai suprantama, kodėl gimnazijos atmosfera neįtiko katalikų tikyba dėščiusiems kunigams. Paskutinis realinės gimnazijos katalikų tikybos mokytojas A. Steponaitis aukštesnėms instancijoms skundėsi, kad gimnazistai, nepaisydami „žadinimų ir išpėjimų, nėjo į mokiniams skiriamas pamaldas su pamokslu. Taip pat žymi dauguma nelankė prieš Velykas mokiniams surengtų rekolekcijų ir nėjo Velykinės išpažinties“. Anot A. Steponaičio, realinės gimnazijos mokiniai dažnai pašiepėdavo lankančiuosius bažnyčią, prasilenkdami su kunigu ne tik nepriklaupdavo, bet net nenusiimdavo kepurių¹⁵.

Visiškai kitokia situacija buvo Marijampolės valstybinėje Rygiškių Jono gimnazijoje: mokiniai privalėjo šventadieniais lankyti mokiniams skirtas pamaldas. Prieš pamokas ir po pamokų budintis klasės mokinys, visiems stovint savo suoluose, sukalbėdavo maldą¹⁶. Gavėnios metu prieš Velykas visų mokyklų mokiniams buvo organizuojami trijų dienų religinio pobūdžio renginiai – rekolekcijos, kurių tikslas – dvasinis susikaupimas ir atsinaujinimas. Valstybinėje gimnazijoje tuo metu nevykdavo pamokos, nes mokiniai eidavo į bažnyčią klausyti pamokslų, atlikti išpažinties. Gimnazijos kapelionas skatindavo visus mokinius ir mokytojus aktyviai dalyvauti pamaldose, tačiau kaip rašė Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijos muziejaus įkūrėjas Vincas Peckus, jokios prievartos dėl dalyvavimo rekolekcijose nebuvo¹⁷.

1923 m. realinės gimnazijos išlaikytoja tapusi Mokytojų profesinė sąjunga savo įstatuose skelbė siekianti demokratiškai ir decentralizuotai organizuoti Lietuvos švietimo įstaigas, reikalavo užtikrinti privalomą, visuotinį ir nemokamą švietimą visiems, nepriklausomai nuo lyties, religijos, tautos ir luominės priklausomybės¹⁸. Pranešime, skirtame aukštesniojo mokslo tarėjui, profesinės sąjungos valdyba pažymėjo faktą, jog gimnazijoje mokėsi daugelis vaikų, kurių tėvų neapkentė Bažnyčia, ir būtent tėvai, o ne mokykla turi daugiausia įtakos formuojantis vaikų pasaulėžiūrai¹⁹. Kadangi valdžioje vyraujant krikščionims demokratams laisvamaniai tapo *personae non gratae*, realinė gimnazija suteikė galimybę įsidarbinti tokių pažiūrų mokytojams, kadangi kitur jie susidūrė su sunkumais gaunant darbą²⁰, taip pat ir tėvams, norintiems, kad jų vaikai mokytoji sekuliariose švietimo įstaigose.

Pamokų tvarkaraštis turėjo būti sudarytas taip, kad paralelinėse klasėse besimokantys katalikų tikėjimo mokiniai galėtų drauge lankyti tikybos pamokas, nekliudydami kitų savo klasės pamokų²¹. Mokiniai galėjo savanoriškai pasimelsti prieš

¹⁵ Kunigo Steponaičio A. 1924-11-08 pranešimas Švietimo ministerijos Aukštesniojo mokslo departamentui. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 871. L. 24–25.

¹⁶ P e c k u s 1992, 91.

¹⁷ Ibid., 86.

¹⁸ Profesinės mokytojų sąjungos įstatai // *Beraštis* 1919, 21.

¹⁹ Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos centro valdybos 1924-06-21 pranešimas Švietimo ministerijos aukštesniojo mokslo tarėjui. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 871. L. 128.

²⁰ R u z g a s 1928, 21–23.

²¹ Realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio 1920-02-23 protokolas Nr. 22. LCVA F 777. Ap. 1. B. 7. L. 3–4.

pamokas, prieš 8 val., kad tai netrukdytų pamokai. Melstis leista visur, kur tik moksleiviai norėjo tą daryti²². Nenorintieji melstis įspėti nekliudyti besimeldžiantiesiems²³.

Gimnazijos nuostatas dėl tikybos dėstymo suformavo ne jos steigėjai ar mokytojai, o mokinių tėvai. 1919 m. kovo 9 d. vykusiame gimnazijos mokinių tėvų suvažiavime nutarta, kad tikyba – žinių ir sąžinės šaltinis, todėl tikybos dalyką turi dėstyti ne vienas pasaulietinis mokytojas, o tiek dvasinių mokytojų, kunigų, kiek yra tikybų. Katalikų tikybos mokytoją – kunigą turėjo skirti Seinų vyskupijos kurija²⁴. Tikybos privalėjo mokytis visi mokiniai, tačiau taikytos tam tikros išimtys: jei gimnazisto tėvas ar globėjas paduodavo prašymą atleisti jo globojamą mokinį nuo tikybos pamokų lankymo, būdavo atsižvelgiama į jo valią. Taip pat nuo tikybos pamokų lankymo galėjo būti atleisti ir patys save išsilaikantys mokiniai²⁵. Į vyskupiją aptarti šių nuostatų nusiųsti gimnazijos mokinių tėvų atstovai visuomenės veikėjas A. Matulaitis, matematikas P. Natkevičius bei mokytojas, poetas A. Lastas. Seinų vyskupija pritarė numatyta tikybos dėstymo tvarkai²⁶.

Realinės gimnazijos bendruomenės ir Seinų vyskupijos konflikto užuomazga

Marijampolės realinės gimnazijos bei Suvalkijos regiono kunigų santykiai nuolat buvo įtempti. Kunigai priešinosi šios mokyklos atidarymui ir veikimui dar nuo 1918 m., vėliau konfliktų būta dėl tikybos mokymo. Realinėje gimnazijoje tėvų pageidavimu buvo galima atleisti moksleivius nuo tikybos pamokų, todėl mokykla užsitraukė bedieviškosios vardą. Nors vyskupija oficialiai pritarė tokiai praktikai, tačiau dėl neprivalomo tikybos dėstymo gimnazijoje dirbantys kunigai visais būdais stengėsi kenkti mokyklai, atsisakydavo vesti pamokas ir kt. Gimnazijos pozicija tikybos dalyko pasirinkimo atžvilgiu kėlė Švietimo ministerijos susirūpinimą; 1923 m. aukštesniojo mokslo tarėjas L. Volodka buvo įpareigotas gimnazijos vadovybės užklausti, „ar mokytojai kuriuo nors būdu neveikia prieš mokinių tikybinius jausmus“.²⁷ Dvasininkai dėstė tikybą katalikams, protestantams, stačiatikiams ir žydams, tačiau vis tiek buvo skelbiama apie gimnazijos bedieviškumą bei apsirošiantį bolševizmą²⁸.

²² Realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio 1920-02-04 protokolas Nr. 20. LCVA F 777. Ap. 1. B. 7. L. 1.

²³ Realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio 1920-02-09 protokolas Nr. 21. LCVA F 777. Ap. 1. B. 7. L. 3.

²⁴ Ištrauka iš Marijampolės realinės gimnazijos mokinių tėvų suvažiavimo 1919-03-09 protokolo. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 867. L. 66.

²⁵ Marijampolės realinės gimnazijos mokinių tėvų atstovų 1919-03-29 nutarimas. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 867. L. 62.

²⁶ Ištrauka iš realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio 1919-03-25 protokolo. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 867. L. 64.

²⁷ Realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio 1923-02-08 protokolas Nr. 94. LCVA F. 777. Ap. 1. B. 10. L. 50.

²⁸ L i ū d ž i u s 1961, 238.

Pirmuoju katalikų tikybos mokytoju buvo paskirtas kunigas Kazimieras Rėklaitis. Tačiau jis gimnazijoje apsilankė tik kartą ir atsisakė dėstyti, nes į tikybą nebuvo žiūrima kaip į privalomą dalyką²⁹. Siekiant išspręsti konfliktą, 1919 m. vasario pabaigoje gimnazijoje apsilankiusiam Švietimo ministerijos atstovui buvo pažadėta, kad visi be išimties mokiniai katalikai mokysis tikybos, o mokykla dės visas pastangas, kad tikybos dėstymas eitųsi sklandžiai³⁰. Švietimo ministerijai renkant duomenis apie veikiančias mokyklas, Marijampolės realinės gimnazijos direktorius J. Valaitis 1919 m. kovo 4 d. nusiuntė atsakymus į pateiktą klausimą. Juose pažymėta, jog tikybos mokytojas po Kalėdų praleido visas pamokas ir katalikų tikyba gimnazijoje nedėstyta³¹.

1919 m. balandžio 24 d. Seinų vyskupija paskyrė naują tikybos mokytoją realinei gimnazijai. Juo tapo kunigas Vincentas Borisevičius³². Mokytojas dėstė vos daugiau nei mėnesį: jau birželio 2 d. padavė pareiškimą dėl išėjimo iš darbo. Pagrindine pasitraukimo priežastimi V. Borisevičius įvardijo tai, kad „realinės gimnazijos mokytojai ir mokiniai aiškiai nusistatę prieš tikybą“³³. Marijampolės dekanatas palaikė V. Borisevičiaus pasitraukimą ir rašte, skirtame Švietimo ministerijai, apibūdino realinę gimnaziją veikiančią „taip nepalankioj katalikams dvasioj, jog kunigo darbas ten esąs tiesiog negalimas“³⁴.

Prasidėjus 1919/1920 mokslo metams, Marijampolės realinė gimnazija vis dar neturėjo katalikų tikybos mokytojo. Siekdama laviruoti tarp laiduojamo sekuliarumo ir bent patenkinamų santykių su Seinų vyskupijos kurija bei Švietimo ministerija, iš kurios sulaukdavo papeikimų dėl prasto tikybos mokymo organizavimo, gimnazijos vadovybė stengėsi spręsti opia tampančią katalikų tikybos mokytojo problemą. Į prašymą skirti naują tikybos mokytoją, vyskupo sekretorius Laukaitis pasiūlė susirasti kunigą, kuris sutinka dėstyti, ir tada kreiptis dėl jo paskyrimo. Mokytojauti sutiko kunigas Avižienis, realinės gimnazijos vadovybė nusiuntė vyskupui prašymą skirti jį tikybos mokytoju, tačiau vyskupija ne tik kad nepatenkino prašymo, bet apskritai jį ignoravo ir nedavė jokio atsakymo³⁵. Toks vyskupijos elgesys leidžia daryti prielaidą, jog ši buvo suinteresuota palaikyti konfliktą su gimnazija. Besitęsiant konfliktui su Seinų vyskupija, kitų konfesijų mokiniams (ju-

²⁹ Ištrauka iš realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio 1919-03-16 protokolo. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 867. L. 63.

³⁰ Švietimo ministerijos atstovo apsilankymo realinėje gimnazijoje 1919-02-25 protokolas. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 866. L. 17.

³¹ Marijampolės realinės gimnazijos direktoriaus Valaičio J. atsakymai į Švietimo ministerijos užklausimus. 1919-03-04. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 866. L. 4.

³² Seinų vyskupijos kurijos 1919-04-24 pranešimo Marijampolės realinės gimnazijos direktoriui nuorašas. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 867. L. 67.

³³ Realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio 1919-06-02 protokolo nuorašas. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 867. L. 68.

³⁴ Marijampolės dekanato dekanato kun. Staugo 1919-10-29 pranešimas Švietimo ministerijai. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 866. L. 67.

³⁵ Marijampolės realinės gimnazijos direktoriaus Valaičio J. 1919-09-24 pranešimas Švietimo ministerijai. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 866. L. 58.

dėjams, protestantams, stačiatikiams) tikyba dėstyta sklandžiai, nei mokytojai, nei religinė vadovybė jokių priekaištų nereiškė.

Marijampolės realinėje gimnazijoje katalikų tikybos pamokos nevyko iki 1920 m. sausio 16 d., kai tikybos mokytoju paskirtas kun. dr. Ignas Čėsaitis. Neišsprendus konflikto su Seinų vyskupija, tikybos mokytojo skyrimui tarpininkavo Marijampolės Marijonų vienuolynas³⁶.

Iki 1920 m. pavasario niekas nesinaudojo gimnazijoje įtvirtinta nuostata dėl atleidimo nuo tikybos pamokų lankymo. Buvo keltas klausimas, ar tikyba turi būti privalomas, ar pasirenkamas dalykas. Tai nuspręsti ir mokytojų tarybai turėjo pranešti kun. I. Čėsaitis³⁷. Kovo 8 d. gimnazijos mokytojų taryba svarstė pirmąjį tokio pobūdžio prašymą – atleisti IV klasės mokinį V. Verbylą nuo tikybos pamokų lankymo³⁸. Po kelių savaičių buvo gautas ir antrasis – našlės Aleksienės prašymas atleisti V klasės mokinį V. Aleksą. Mokytojų tarybos posėdžio metu kun. Čėsaitis paprašė iš naujo patvirtinti išlygas dėl tikybos pamokų lankymo, kuriomis naudojosi du mokiniai. Jis pareiškė, jog gavus paskyrimą jam nurodyta dėstyti tikyba tik tokiu atveju, jei gimnazijoje nepadaryta atmainų tikybos pamokų dėstyimo klausimais³⁹. Anot jo, esamos tikybos dėstyimo išimtys prieštaravo 374 bažnytinės teisės kanonui, ir kol nebus gautas oficialus vyskupo paaiškinimas, I. Čėsaitis atsisakė dėstyti tikyba⁴⁰.

Marijonų vienuolyno vyresnysis kunigas V. Dvaranauskas palaikė Čėsaitį ir gimnazijoje įtvirtintas išimtis dėl tikybos pamokų lankymo vadino neteisėtomis. Taip pat, kadangi per vienerius gimnazijos veikimo metus dėstyti atsisakė net trys mokytojai, Marijampolės Marijonų vienuolynas atsisakė toliau tarpininkauti skiriant naują katalikų tikybos mokytoją⁴¹.

Gimnazijos bendruomenė buvo visiškai užtikrinta savo teisumu dėl tikybos dėstyimo, o kunigo Čėsaičio pasitraukimą laikė neteisėtu. Dėl to gimnazijos personalo nariai A. Lastas, A. Bulota ir J. Valaitis nusprendė parengti pranešimą apie susidariusią padėtį Švietimo ministerijai⁴². Iš pranešimo susidaro įspūdis, jog tikybos

³⁶ Marijampolės Marijonų vienuolyno vyr. kunigo Dvaranausko V. pranešimo Marijampolės realinės gimnazijos mokytojų tarybai 1920-01-16 nuorašas. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 867. L. 72.

³⁷ Realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio 1920-02-04 protokolas Nr. 20. LCVA F. 777. Ap. 1. B. 7. L. 1.

³⁸ Realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio 1920-03-08 protokolas Nr. 23. LCVA F. 777. Ap. 1. B. 7. L. 5.

³⁹ Realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio 1920-03-24 protokolas Nr. 25. LCVA F. 777. Ap. 1. B. 7. L. 7.

⁴⁰ Kun. dr. Čėsaičio I. 1920-03-25 pranešimo Marijampolės realinės gimnazijos mokytojų tarybai nuorašas. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 867. L. 74.

⁴¹ Marijampolės Marijonų vienuolyno vyr. kunigo Dvaranausko V. 1920-04-09 pranešimo Marijampolės realinės gimnazijos mokytojų tarybai nuorašas. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 867. L. 76.

⁴² Realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio 1920-04-19 protokolas Nr. 28. LCVA F. 777. Ap. 1. B. 7. L. 16.

dėstymo išimtimis labiausiai suinteresuoti mokinių tėvai, kadangi Čėsaičio elgesys įvardytas kaip prieštaraujantis „visų gimnazijos mokinių tėvų valiai ir pagrindiniams Lietuvos Konstitucijos dėsniams“. Mokytojai taip pat skundėsi realinės gimnazijos vardo juodinimu iš sakyklų ir laikraščiuose; toks gimnazijos priešininkų elgesys kirtosi su elementaria dora, erzino mokinius, skleidė neapykantą ir kliudė mokytojams eiti savo pareigas⁴³.

Savo ruožtu Seinų vyskupijos kurija informavo Švietimo ministeriją apie konfliktą iš savo pusės: „Katalikų tėvų prievolė – rūpintis, kad jų vaikai būtų auklėjami katalikiškai. Tėvai neturi teisės atleisti vaikų nuo tikybos mokymo. Moksleiviai, būdami pilnamečiai, taip pat negali atsisakyti tikybos (pagal kanonų teisę). Marijampolės realinės gimnazijos mokytojų taryba, atleisdama mokinius nuo tikybos, pažeidžia Bažnyčios įstatymus. Dėl to kun. I. Čėsaitis, laikydamasis jam duotų vyskupo nurodymų, buvo priverstas pasitraukti iš gimnazijos.“⁴⁴ Iš pranešimo paaiškėja, kad Čėsaitis, o veikiausiai ir kiti kunigai, dėstę tikyba realinėje gimnazijoje, veikė ne savo valia, o vykdė vyskupo nurodymus.

Dėl nedėstytos tikybos neišpildžius aukštesniųjų mokyklų įstatų, nebuvo leista atestuoti 1920 m. gimnaziją baigusius mokinių. J. Valaitis kreipėsi į Švietimo ministeriją, prašydamas sudaryti išimtį⁴⁵, tačiau prašymas nebuvo patenkintas. Nors Švietimo ministerijos nepatvirtinti atestatai negaliojo, tai nesukėlė problemų 1920 m. laidos gimnazistams įstoti į universitetus, kadangi aukštojo mokslo įstaigos nebuvo susipažinusios su šia Laikinių įstatų nuostata. Tik 1923 m. Švietimo ministerija kreipėsi į Vyriausybę, prašydama paaiškinti, ar jau studijuojantys minėtos laidos gimnazistai gali pasilikti Lietuvos universitete, ar gali būti priimami nauji studentai iš minėtos laidos ir ar apskritai gali būti pripažinti realinės gimnazijos 1920 m. atestatai⁴⁶.

Tikybos mokymo klausimas realinėje gimnazijoje ir Lietuvos visuomenėje 1921–1922 m.

Dar pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais spaudoje, mokytojų bei kitų visuomeninių organizacijų suvažiavimuose, pasitarimuose prasidėjo aktyvi diskusija dėl mokyklos ir Bažnyčios santykių. Opiausiu ir karščiausiu ginčų objektu Steigiamajame Seime buvo tikybos mokymas mokykloje. Tikybos mokymui tapus visuotinės svarbos klausimu, Marijampolės realinės gimnazijos ir Seinų vyskupijos kurijos konfliktas aprimo, kadangi abiejų konfliktuojančių pusių atstovai dalyvavo platesnio masto diskusijose.

⁴³ Marijampolės realinės gimnazijos 1920-04-22 pranešimas Švietimo ministerijai. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 867. L. 61.

⁴⁴ Seinų vyskupijos kurijos 1920-05-26 pranešimas Švietimo ministerijos Aukštesniojo mokslo departamentui. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 867. L. 59.

⁴⁵ Marijampolės realinės gimnazijos direktoriaus Valaičio J. 1920-08-08 pranešimas Švietimo ministerijai. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 867. L. 1.

⁴⁶ Švietimo ministro Bistro L. ir aukštesniojo mokslo tarėjo Volodkos L. 1924-11-10 pranešimas Ministrų kabineto Juriskonsultų komisijos pirmininkui. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 871. L. 35.

1921 m. vykusio Lietuvos mokytojų kongreso, kuriame dominavo Mokytojų profesinės sąjungos nariai bei valstiečiams liaudininkams ir socialdemokratams palankūs mokytojai, rezoliucijoje pažymėta, jog „Lietuvos mokykla privalo būti pasaulietinė: jos uždavinys – ruošti jaunimą gyvenimui šiame pasauly. Tikybiniais mokslais tikybos žadinimas paliekamas konfesinėms organizacijoms ir atskiriems asmenims. Tidybinių mokslų skleidimas neturi kliudyti pasaulietinės mokyklos darbo“.⁴⁷ Prieš tokį suvažiavimo nutarimą protestavo katalikiškos organizacijos, nemažai pedagogų ir žymi visuomenės dalis. Katalikiškos krypties spauda rašė, kad „metant religiją iš mokyklos, būtų ne tik skaudžiai pakenkta Bažnyčiai, bet taip pat gautų mirtiną smūgį ir auklėjimas. Dėl to, kad religija yra auklėjimo dvasia. Be religijos nėra tikrojo auklėjimo“.⁴⁸

Lietuvos mokytojų profesinė sąjunga savo konferencijose ir spaudoje siūlė atskirti mokyklą nuo Bažnyčios, o tikybą laikyti privačiu kiekvieno asmens reikalu. Katalikų mokytojų sąjunga buvo privalomo tikybos mokymo ir konfesinių mokyklų steigimo šalininkė.

Panašios diskusijos vyko ir Seime: vieni reikalavo tikybą iš mokyklos „išmesti“ arba ją dėstyti kaip neprivalomą dalyką. Kiti stengėsi pagrįsti religijos svarbą jaunuomenės ugdymui. Ginčas baigėsi krikščionių demokratų pergale, kadangi nors 1919 ir 1920 m. laikinosiose konstitucijose nebuvo nuostatų dėl tikybos mokymo mokyklose, 1922 m. priimtoje Konstitucijoje buvo įteisintas privalomas religijos mokymas mokyklose⁴⁹.

Konstituciškai įtvirtinus privalomą tikybos mokymą, vėl mėginta spręsti Marijampolės realinės gimnazijos problemą šiuo klausimu. Aukštesniojo mokslo departamento vadovas L. Volodka įpareigojo gimnazijos direktorių nedelsiant pasirūpinti, kad realinėje gimnazijoje būtų įvestos tikybos pamokos katalikams, o tinkamas šiam dalykui dėstyti kandidatas būtų pristatytas Švietimo ministerijos patvirtinimui⁵⁰. 1922 m. gruodžio 2 d. realinės gimnazijos direktorius J. Valaitis kreipėsi į Seinų vyskupiją, prašydamas paskirti mokyklai tikybos mokytoją. Į kreipimąsi kurija atsakė, jog „gimnazijos raštą yra gavusi“, tačiau tikybos mokytojo nepaskyrė. Apie tokį Seinų vyskupijos kurijos elgesį gimnazijos vadovybė informavo Švietimo ministeriją, kuri ėmė spausti kuriją dėl mokytojo paskyrimo. 1923 m. sausio 23 d. ministerija prašė kuo greičiau paskirti Marijampolės realinei gimnazijai tikybos mokytoją, tačiau jokio atsakymo iš kurijos nesulaukė. Gegužės 22 d. Švietimo ministerija pakartoję prašymą paskirti mokytoją ar bent jau egzaminatorių. Atsakymo ministerija negavo ir į šį laišką⁵¹.

⁴⁷ I n d r i ū n a s 1921, 122.

⁴⁸ Mokytojas S. T. Religija ir auklėjimas // *Tėvynės sargas* 1921, 130.

⁴⁹ M o t u z a s 1995, 62.

⁵⁰ Švietimo ministerijos Aukštesniojo mokslo departamento 1922-11-21 pranešimas Marijampolės realinės gimnazijos direktoriui. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 869. L. 20.

⁵¹ Švietimo ministro 1923-06-27 pranešimas Ministrui Pirmininkui. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 870. L. 177.

Dėl tokios Seinų vyskupijos laikysenos pasikartojo 1920 m. situacija, kai Marijampolės realinę gimnaziją baigiantys mokiniai gavo atestatus be tikybos pažymio. Švietimo ministras P. Juodakis, gerai žinodamas apie esamą situaciją, kreipėsi į Ministrą Pirmininką prašydamas leisti išduoti atestatus be tikybos pažymio, nes dėl to kalti ne mokiniai, o vyskupijos kurija, kuri tyčia neskyrė kunigo mokytojo⁵². Vadovaujantis Konstitucija nuspręsta, jog be pažymio iš tikybos atestatai negali būti išduoti, todėl Švietimo ministerija pavesta sudaryti komisiją Marijampolės realinės gimnazijos abiturientų egzaminams iš tikybos atlikti⁵³.

Kunigo A. Steponaičio mokytojavimas 1923-08-25–1924-10-26: konflikto kulminacija

Švietimo ministras L. Bistras nepritarė Seinų vyskupijos elgesiui atsisakant skirti tikybos mokytoją. Pagal Konstitucijos 80 punktą, numatantį privalomą religijos mokymą, išskyrus mokyklas, įsteigtas vaikams, kurių tėvai nepriklauso jokiai tikybinei organizacijai, Seinų vyskupijos kurijai 1923 m. liepą įsakyta paskirti Marijampolės realinei gimnazijai katalikų tikybos mokytoją⁵⁴. Nuo 1923 m. rugpjūčio 25 d. tikybos mokytoju paskirtas kunigas Antanas Steponaitis⁵⁵. Gimnazijos mokytojas, istorikas Stasys Matulaitis savo prisiminimuose rašė, kad naujasis mokytojas „pranešinėdavo klerikalų valdžiai, kas dedasi gimnazijoje, todėl su juo reikėjo skaitytis“⁵⁶. A. Steponaičio aktyvus dalyvavimas konflikte dėl tikybos dėstymo, skundai ir ataskaitos apie padėtį realinėje gimnazijoje galėtų patvirtinti tokį S. Matulaičio teiginį. Svarbų šio kunigo vaidmenį Bažnyčios organizacijoje įrodo ir tai, kad, praėjus metams po gimnazijos uždarymo, buvo įsteigta Vilkaviškio vyskupija, kurios raštininku paskirtas būtent A. Steponaitis⁵⁷.

Pusmetį katalikų tikybos dėstymas vyko sklandžiai, kol VII klasės mokinys Jonas Runkevičius, vesdamas viešą paskaitą, įžeidė tikybos dalyką ir kunigą A. Steponaitį, kaip to dalyko dėstytoją. 1924-03-01 Marijampolės realinės gimnazijos mokytojų taryba posėdyje svarstė tikybos mokytojo skundą dėl Runkevičiaus paskaitos. Mokinio elgesys įvertintas kaip priešingas esamai gimnazijos tvarkai, todėl taryba nusprendė griežtai reaguoti į šį poelgį. Mokytojų taryba, atsižvelgdama į tai, kad Runkevičius prasižengė pirmoje viešojoje savo paskaitoje, jam leido likti gimnazijoje gavus papeikimą ir išpėjimą, jog, pasikartojus panašiam atvejui, jis bus pašalintas⁵⁸. Tačiau jau kovo 22 d. dėl antro prasižengimo (komunistinių pro-

⁵² Ibid.

⁵³ Ministrų kabineto reikalų vedėjo 1923-06-28 pranešimas švietimo ministrui. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 870. L. 176.

⁵⁴ Švietimo ministerijos 1923-07-? pranešimas Seinų vyskupijos kurijai. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 870. L. 158.

⁵⁵ Švietimo ministerijos 1923-08-25 pranešimas Marijampolės realinės gimnazijos direktoriui. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 870. L. 46.

⁵⁶ M a t u l a i t i s 1956, 190.

⁵⁷ Antanas Steponaitis // *LE XXVIII* 495.

⁵⁸ Realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio 1924-03-01 protokololas Nr. 134. LCVA F. 777. Ap. 1. B. 10. L. 83.

klamacijų dalijimo) moksleivis buvo pašalintas iš gimnazijos⁵⁹. Po savaitės, kovo 29 dieną, mokytojų taryba svarstė Runkevičiaus prašymą priimti atgal į gimnaziją. Taryba, atsižvelgdama į tai, kad Runkevičius paleistas iš kalėjimo, o jam mokytis liko keli mėnesiai, baigti gimnaziją leido⁶⁰.

Gimnazijos salė, siekiant gauti mokyklai išlaikyti reikalingas pajamas, buvo nuomojama viešoms paskaitoms bei vakaronėms. Pirmoji paskaita, neįtikusi tikybos mokytojui A. Steponavičiui – dr. Aleksos pristatyta I. Mečnikovo teorija (apie probiotikų naudingumą). Paskaitoje buvo skelbiama materialistinė pasaulėžiūra ir taip užgautas Katalikų bažnyčios mokslas. A. Steponaitis dėl šios paskaitos į mokyklos vadovybę nesikreipė, ir ją paminėjo tik savo pasiaiškiniame Švietimo ministerijai dėl pasitraukimo iš Marijampolės realinės gimnazijos tikybos mokytojo pareigų⁶¹.

Daug didesnę A. Steponaičio pasipiktinimą sukėlė dr. Jono Šliūpo paskaita „Laisvamanybė“, 1924 m. spalio 19 d. vykusį Marijampolės realinės gimnazijos salėje⁶². Kunigas dėl šio įvykio pateikė skundą gimnazijos mokytojų tarybai: paskaita esą pašiepusi tikinčiuosius, užgavo tikybinius jausmus, įžeidė A. Steponaičio dėstomą dalyką. Spalio 20 d. mokytojų tarybos posėdyje buvo svarstytas tikybos mokytojo skundas. A. Steponaičio priekaištai įvertinti kaip nepagrįsti, kadangi gimnazijos salė buvo išnuomota tretiesiems asmenims, pateikusiems policijos leidimą vykti vakarui, todėl gimnazijos vadovybė už paskaitą neatsakanti⁶³.

Tačiau A. Steponaitis nenurimo ir gimnazijos direktoriui įteikė dar vieną raštą spalio 26 d. Rašte teigiama, jog „Realinės gimnazijos vyresnybė ne tik leido mokiniams minėtoje paskaitoje dalyvauti, bet ir užleido jai gimnazijos salę ir pati joje dalyvavo“. Posėdyje gimnazijos vadovybė pasiteisino, kad salė nėra tarybos žinioje, o yra nuomojama; J. Šliūpo paskaitos turinys iš anksto nebuvo žinomas, taip pat nebuvo jokių nurodymų, ar galima leisti / neleisti mokinius dalyvauti paskaitoje⁶⁴, jokiems kitų gimnazijų mokiniams į paskaitą eiti nebuvo draudžiama. Gimnazijos vyresnybė kaip valdžios organas paskaitoje nedalyvavo; dalyvavo pavieniai mokytojai, turintys teisę nueiti į visas viešas paskaitas asmeniškai, įsigiję bilietą. Paskaitos klausė ir kitų mokyklų vadovybė bei pats skundėjas A. Steponaitis. Todėl mesti kaltinimai įvertinti kaip nepagrįsti. Mokytojų taryba netgi supeikė kunigo A. Steponaičio elgesį: jei jis numatė paskaitą būsiant žalingą, tai jis iš anksto privalėjo įspėti apie tai gimnazijos vyresnybę. A. Steponaičio skundas ne tik nebuvo

⁵⁹ Realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio 1924-03-22 protokolas Nr. 135. LCVA F. 777. Ap. 1. B. 10. L. 75.

⁶⁰ Realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio 1924-03-29 protokolas Nr. 72. LCVA F. 777. Ap. 1. B. 10. L. 85.

⁶¹ Kun. Steponaičio A. 1924-11-08 pranešimas Švietimo ministerijos Aukštesniojo mokslo departamentui. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 871. L. 24.

⁶² Ibid.

⁶³ Realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio 1924-10-20 protokolas Nr. 17. LCVA F. 777. Ap. 1. B. 10. L. 86.

⁶⁴ Realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio 1924-10-30 protokolas Nr. 18. LCVA F. 777. Ap. 1. B. 10. L. 86.

patenkintas, bet kunigas iš gimnazijos vadovybės gavo papeikimą dėl darbo mokslo metų viduryje trukdymo⁶⁵. Todėl ižėistas A. Steponaitis 1924-10-26 gimnazijos direktoriui įteikė atsistatydinimo raštą⁶⁶.

Iš katalikų tikybos mokytojo pareigų pasitraukus ir A. Steponaičiui, Marijampolės realinės gimnazijos direktorius Stasys Totorius kreipėsi dėl naujo mokytojo paskyrimo, tačiau Seinų vyskupija atsisakė vykdyti prašymą, kadangi mokytojas buvo skirtas dirbti pagal 1923-07-27 rašte nurodytas sąlygas. Būtent tų sąlygų nevykdymas buvo A. Steponaičio atsistatydinimo priežastis⁶⁷. Gavęs tokį atsakymą, direktorius prašė paaiškinti, dėl ko atsistatydino tikybos mokytojas, „nes kurią skirdama mokytoją nepranešė jokių skyrimo sąlygų gimnazijai, o už nežinomas sąlygas gimnazija negali būti atsakinga“⁶⁸.

Tarpininkauti dėl naujo mokytojo paskyrimo ėmėsi Švietimo ministerija. Gruodžio 3 d. S. Totorius vėl kreipėsi į Seinų vyskupijos kuriją, prašydamas paskirti tikybos mokytoją. Prašymą Marijampolės realinės gimnazijos direktorius grindė tuo, kad visose Lietuvos mokyklose tikybos dalykas dėstytas remiantis viena Konstitucija ir Švietimo ministerijos nustatyta tvarka, todėl realinė gimnazija šiuo atžvilgiu išimties nesudarė⁶⁹. Kitą dieną vyskupijos kurija dar kartą atsisakė skirti tikybos mokytoją⁷⁰.

Seinų vyskupijos pozicija naujo mokytojo skyrimo klausimu buvo apskūsta Švietimo ministerijai. Marijampolės realinės gimnazijos direktorius priekaištavo kurijai, kad ši nepateikė oficialaus paaiškinimo dėl A. Steponaičio pasitraukimo bei įstatymais ir Švietimo ministerijos taisyklėmis paremtų priežasčių, dėl kurių neskiriamas kitas mokytojas. Tokį elgesį S. Totorius vertino kaip pažeidžiantį Konstituciją ir dėl to už nedėstomą tikybos dalyką turėjo atsakyti ne gimnazija, o Seinų vyskupijos kurija. Skundas baigėsi pakartotiniu prašymu išspręsti tikybos mokytojo klausimą, „kad Realinėje Marijampolės gimnazijoje ir katalikų tėvų vaikais galėtų tikybos mokytis“⁷¹.

Ganėtinai ilgą laiką Švietimo ministerija Marijampolės realinės gimnazijos ir Seinų vyskupijos kurijos konfliktus dėl tikybos dėstymo sprendė gimnazijos naudai, tačiau 1924 m. gruodį ministerija pakeitė savo poziciją ir nerodė palankumo nė vienai iš konfliktuojančių pusių. S. Totoriui į 1924 m. gruodžio 9 d. raštą atsaky-

⁶⁵ Ibid., 87.

⁶⁶ Kun. Steponaičio A. 1924-11-08 pranešimas Švietimo ministerijos Aukštesniojo mokslo departamentui. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 871. L. 29.

⁶⁷ Seinų vyskupijos kurijos 1924-11-04 pranešimo Marijampolės realinės gimnazijos direktoriui nuorašas. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 871. L. 16.

⁶⁸ Marijampolės realinės gimnazijos 1924-11-18 pranešimo Seinų vyskupijos kurijai nuorašas. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 871. L. 17.

⁶⁹ Marijampolės realinės gimnazijos direktoriaus Totoriaus S. 1924-12-03 pranešimo Seinų vyskupijos kurijai nuorašas. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 871. L. 8.

⁷⁰ Seinų vyskupijos kurijos 1924-12-04 pranešimo Marijampolės realinei gimnazijai nuorašas. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 871. L. 6.

⁷¹ Marijampolės realinės gimnazijos direktoriaus Totoriaus S. 1924-12-09 pranešimas Švietimo ministerijai. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 871. L. 5.

ta informuojant, kad pagal Švietimo ministerijos nuostatus „už laikomas mokyklos bute paskaitas atsako ne jos lankytojai, bet direktorius“, taip pripažįstant A. Steponaičio priekaištus pagrįstais. Dėl to, kad net keturi katalikų tikybos mokytojai nesugebėjo ilgesnį laiką dirbti realinėje gimnazijoje, ministerija atsisakė bendradarbiauti skiriant naują mokytoją, o direktorius išpėtas, kad, nedėstant tikybos, gimnazijos išduoti mokslo baigimo pažymėjimai neturės valstybinės mokyklos pažymėjimų teisių⁷².

1925 m. sausį Švietimo ministerija informavo vyskupiją, kad A. Steponaičio pasitraukimas iš pareigų neteisėtas. Pagal galiojusius įstatus mokytojas galėjo pasitraukti iš mokyklos tik pusmečiui pasibaigus ir apie savo pasitraukimą privalėjo pranešti prieš du mėnesius. Pagal Steponaičio pasitraukimo motyvus, jis iš pradžių turėjo dėl situacijos kreiptis į Pedagogų tarybą, kad būtų pašalintos minėtos priežastys. Pedagogų tarybai nepadedant, A. Steponaitis turėjo kreiptis į Švietimo ministeriją ir nurodyti, kas taisytina Marijampolės realinėje gimnazijoje. Kadangi tokių veiksmų nebuvo imtasi, kunigas A. Steponaitis privalėjo grįžti mokytojauti į Marijampolės realinę gimnaziją, arba jo vieton vyskupija turėjo nurodyti tinkamą kandidatą⁷³.

Seinų vyskupijos kurija Švietimo ministerijos nurodymo nepaisė ir naujo mokytojo nepaskyrė. Todėl 1925-03-29 Marijampolės realinės gimnazijos tėvų komitetas nusprendė pasiųsti į Seinų vyskupijos kuriją savo atstovus, kurie mėgintų susitarti dėl tikybos mokytojo skyrimo. Balandžio 6 d. vyskupija davė atsakymą, kad „negali skirti nuolatinio tikybos mokytojo, bet neatsisakys nurodyti kunigo, kuris galės dalyvauti per išleidžiamuosius tikybos egzaminus“.⁷⁴ Deja, kurija savo pažado nevykdė ir realinės gimnazijos vadovybės prašymą skirti egzaminatorių ignoravo. Balandžio 20 d. į Seinų vyskupijos kuriją kreipėsi Aukštesniojo mokslo tarėjas L. Volodka, prašydamas kuo greičiau pranešti, „ar bus paskirtas egzaminatorius, ir būtent kas paskirtas“.⁷⁵ L. Volodkai buvo atsakyta, kad dvasinė vyresnybė neskirs kunigo baigiamajam egzaminui, nes neišeita pilna tikybos programa, mokyklos vyresnybė ne kartą leido pajuokti Katalikų bažnyčios mokslą, o pati Marijampolės realinė gimnazija nuo pat įsteigimo veikė griežtai antireliginėje pakraipoje⁷⁶. Nors dokumentų, iliustruojančių konflikto baigtį, nėra, Marijampolės realinės gimnazijos 1925 m. baigusiujų kursą mokinių sąrašė direktorius S. Toto-

⁷² Aukštesniojo mokslo tarėjo Volodkos L. 1924-12-10 pranešimas Marijampolės realinės gimnazijos direktoriui. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 871. L. 14.

⁷³ Švietimo ministro Krupavičiaus ir aukštesniojo mokslo tarėjo Volodkos L. 1925-01-12 pranešimas Seinų vyskupijos kurijai. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 872. L. 37.

⁷⁴ Marijampolės realinės gimnazijos direktoriaus Totoriaus S. 1925-04-08 pranešimas Švietimo ministerijai. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 872. L. 33.

⁷⁵ Aukštesniojo mokslo tarėjo Volodkos L. 1925-04-20 pranešimas Seinų vyskupijos kurijai. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 872. L. 34.

⁷⁶ Seinų vyskupijos kurijos 1925-04-25 pranešimas Švietimo ministerijai. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 872. L. 35.

rius pažymėjo priėmęs atestatus su Švietimo ministerijos antspaudu⁷⁷. Ministerijos patvirtinimas reiškė atestatų pripažinimą galiojančiais, vadinasi, katalikų tikybos egzaminatorius buvo paskirtas.

Gimnazijos uždarymas

Gimnazijos steigėjų ir vadovybės siekis turėti sekuliarią švietimo įstaigą krikščionių demokratų partijos dominavimo ir Romos katalikų bažnyčios įtakos augimo metais sulaukė daugiausiai reakcijos. Tačiau katalikiško ugdymo šalininkų kaltinimai, mesti realinei gimnazijai, dėl veikimo antikatalikiška kryptimi nėra visiškai pagrįsti. Iš visų gimnazijos mokytojų ir mokinių aršiai prieš religiją pasisakė tik nuo 1923–1924 mokslo metų dirbęs Stasys Matulaitis. Kiti antiklerikališkų pažiūrų gimnazijos bendruomenės nariai pabrėžė religinę toleranciją. Pagrindinė konflikto dėl tikybos dėstymo kurstytoja ir palaikytoja buvo Seinų vyskupijos kurija. Gimnazijos vadovybė nebuvo suinteresuota konflikto palaikymu, ji stengėsi rasti kompromisą ir netgi nuolaidžiauti vyskupijai, taip prarandant kitų grupių palankumą. Tą įrodo 1925 m. *Aušrinėje* pasirodęs pranešimas, gėdinantis gimnazijos vadovus už tai, kad jie taikstosi su dvasininkijos diktuojamomis sąlygomis, *dreba ir net ligi kulnų lenkiasi prieš nelabąsias „aplinkybes“*.⁷⁸

1925-05-06 švietimo ministras Kazimieras Jokantas⁷⁹ davė įsakymą uždaryti Marijampolės realinę gimnaziją. Ministras uždarymo priežastimis įvardijo mokinių areštus, dalyvavimą priešvalstybinėse organizacijose ir demonstracijose, Katalikų bažnyčios pašiepimą. Gimnazijos vadovybė kaltinta nesiėmusi jokių priemonių, kad „auklėjimas joje eitų sveikesniais valstybės gyvenimo pagrindais“. Nedėstant tikybos, laužyta Konstitucija. Realinei gimnazijai buvo leista baigti mokslo metus, ir veiklą nutraukti ji privalėjo nuo 1925 m. birželio 30 d.⁸⁰ Taigi, pirmoji Naujojo ugdymo bei sekuliaraus švietimo principais besivadovavusi gimnazija dėl savo išskirtinumo neįtiko įtakingai dvasininkijai ir po septynerių metų veikimo nuolatinėje įtampoje buvo uždaryta. Po Marijampolės realinės gimnazijos uždarymo Lietuvoje neliko laisvamaniams palankių ugdymo institucijų. Buvę gimnazistai išsibarstė po įvairias mokyklas, dalis mokytojų metė mokytojavimą, keli perėjo

⁷⁷ Realinės Marijampolės gimnazijos 1925 m. baigusiujų kursą mokinių sąrašas. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 872. L. 26.

⁷⁸ *Aušrinė* 1925, 15–16.

⁷⁹ Kazimieras Jokantas – marijampolietis, Krikščionių demokratų partijos narys, prieš darbą valstybės valdžioje vadovavęs Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijai. Dėl tokių ryšių K. Jokantas galėjo būti asmeniškai suinteresuotas realinės gimnazijos likvidavimu; negalima nepastebėti iškalbingos įvykių sekos: K. Jokantas švietimo ministru tapo 1925-02-04, įstatymas priimtas 1925-02-27, o įsigaliojo 1925-04-23. Įsakymas uždaryti realinę gimnaziją duotas 1925-05-06, kai pagal naują įstatymą gimnazijos turtas buvo perleidžiamas Rygiškių Jono gimnazijai: § 59. *Kai ne valdžios šelpiamoji mokykla uždaroma, tai jos valstybės lėšomis igytas turtas tegali būti pavedamas švietimo reikalams, pirmoje eilėje to paties tipo mokyklai* [prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter_archyvas/dokpaiseska_arch.showdoc_1?p_id=113811>, žiūrėta 2011-04-09].

⁸⁰ Švietimo ministro Jokanto K. 1925-05-06 įsakymo nuorašas. LCVA F. 391. Ap. 2. B. 2621. L. 1.

dirbti į kitas mokyklas, o turintieji galimybę išvyko dirbti į Klaipėdos kraštą, kur galiojo laisvamaniams palankesni įstatymai⁸¹.

Šaltiniai ir literatūra

- Lietuvos centrinis valstybės archyvas
LCVA F. 391 – Švietimo ministerija
LCVA F. 777 – Marijampolės realinė gimnazija
Atsiminimai apie Vytautą Montvilą 1966, Vilnius: Vaga.
Aušrinė, 7 (55), Marijampolė, 1924.
Aušrinė, 3 (58), Marijampolė, 1925.
Beraštis, 1, Marijampolė, 1919.
Boruta 1976 – Kazys Boruta, *Drauge su draugais*, Vilnius: Vaga.
Indriūnas 1921 – Pranas Indriūnas, „Pirmasis Lietuvos mokytojų kongresas“, *Švietimo darbas*, 3–4, 120–126.
Jakštas 1979 – Dr. Juozas Jakštas, *Dr. Jonas Šliūpas. Jo raštai ir tautinė veikla*, Chicago: Akademijos skautijos leidykla.
Kairys 1964 – Steponas Kairys, *Tau, Lietuva*, Boston: Lietuvių enciklopedijos spaustuvė.
Laisvoji mintis, 2 (40), Kaunas, 1936.
LE – Lietuvių enciklopedija, XXVIII, Boston, 1963.
Liūdžius 1961 – Juozas Liūdžius, *Raštai*, Chicago: Naujienos.
Matulaitis 1956 – Stasys Matulaitis, *Atsiminimai ir kiti kūriniai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
Mitrulevičius 2007 – Gintaras Mitrulevičius, „Socialdemokratai 1922 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo procese (1920–1922 m.)“, *Gairės*, 7, 32–39; 8, 26–35.
Motuzas 1995 – Remigijus Motuzas, *Lietuvos vidurinės mokyklos raidos 1918–1940 metais pedagoginės kryptys*, Vilnius: Leidybos centras.
Peckus 1992 – Vincas Peckus, *Senoji Marijampolės gimnazija*, Kaunas: Šviesa.
Ruzgas 1928 – Vincas Ruzgas, *Švietimo darbas ir mokytojai Lietuvoje 1918–1928 m.*, Kaunas.
Šliūpas 1922 – Dr. Jonas Šliūpas, „Etinės kultūros draugija“, *Lietuvos žinios*, lapkričio 5 d.
Tėvynės sargas 13, Kaunas, 1921 m. kovo 27 d.
Valaitis 1974 – Jonas Valaitis, *Praeities apybraižos*, Chicago.

⁸¹ Valaitis 1974, 183.

Ugnė Marija Andrijauskaitė

Laisvamanybė ir švietimas: Marijampolės realinės gimnazijos atvejis (1919–1925 m.)

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *laisvamanybė, švietimas, Marijampolė, sekuliarumas, Katalikų bažnyčia, religija.*

Marijampolės realinė gimnazija buvo įkurta 1918 m. Jos steigėjai bei mokytojai – vietos intelektualai Jonas ir Antanina Valaičiai, Stasys Totorius, Andrius ir Aleksandra Bulotos, Albinas Iešmanta, Juozas Liūdžius ir kiti, paveikti Naujosios mokyklos sąjūdžio idėjų. Šiame straipsnyje aptariami gimnazijos veiklos aspektai – sekuliarumas ir saviorganizacija – jie išskyrė realinę gimnaziją iš kitų Pirmosios Lietuvos Respublikos mokyklų. Mokyklos nebuvo atskirtos nuo Bažnyčios, todėl Bažnyčia turėjo nemažą įtaką švietimo sistemai; 1922 m. Konstitucija įtvirtino tikybą kaip privalomą dalyką mokyklose. Realinė gimnazija teikė alternatyvą nenorintiems mokytis mokyklose, kuriose vadovautasi katalikiškais ir autoritariniais principais. Dėl sekuliarių principų gimnazija nesilaikė Konstitucijos ir sukėlė septynerių metų trukmės konfliktą su Seinų vyskupija. Straipsnyje atskleidžiama realinės gimnazijos bendruomenės ir Seinų vyskupijos konflikto raida. Konflikto iniciatore ir palaikytoja buvo vyskupija. Dėl konflikto realinėje gimnazijoje nebuvo dėstoma katalikų tikyba, todėl mokykla negalėjo veikti pagal Konstituciją. Gimnazija buvo uždaryta 1925 m. Viena iš uždarymo priežasčių buvo katalikų tikybos nedėstymas.

Ugnė Marija Andrijauskaitė

Freethinking and education: the case of Marijampolė gymnasium (1919–1925)

S u m m a r y

Keywords: *freethought, education, Marijampole, secularity, Catholic Church, religion.*

Marijampoles Realine gimnazija (Real (practical) gymnasium of Marijampole), found in 1918, had an interesting story, mainly because of its secularity and self-organization principles. This article shows us in what ways was the school different from others of its time. Most of the schools in early XX century Lithuania were influenced by the Catholic Church; The 1922 Constitution of Lithuania made religion a compulsory school subject. The gymnasium provided an alternative choice for those, who did not want to attend schools run by Catholic and authoritarian principles. By being secular it confronted the Constitution and brought up a 7-year long conflict with the Diocese of

Seinai. In the given article the conflict between the Catholic Church and the community of Realine gymnasium is revealed. It was found that the conflict had been started by the Diocese of Seinai, who had interest in the conflict's continuity. As Catholicism was not taught in Realine gymnasium, it could not function according to the Constitution. Realine gymnasium was closed in 1925, one of the reasons of that being the absence of Catholic religion lessons.

Ugnė Marija ANDRIJAUSKAITĖ

Istorijos fakultetas

Vilniaus universitetas,

Universiteto g. 7

LT-01513 Vilnius

[ugnemarija.a@gmail.com]